

BARBARA ŠTEBIH GOLUB

*Kad na Novo leto sunce lepo sveti,
rib, sada i vina dosta češ imeti*

(Iz povijesti kajkavskih kalendara)

Mogu biti solarni, lunarni i fiskalni. Potpuni i nepotpuni. Majanski i katolički. Stolni ili zidni, a u novije ih vrijeme imamo na svojim mobilnim telefonima. Pogadate, u današnjemu je *Vremeplovu* riječ o kalendarima.

Riječ *kalendar* dolazi od kasnolatinskoga *calendarium* 'knjiga rokova, knjiga dospijevanja', a danas se tim pojmom najčešće označuje tablični prikaz jedne kalendarske godine, njezine podjele na mjesece, tjedne i dane. Međutim, u prošlosti su kalendari bili mnogo više od toga. Bili su to pravi mali leksikoni onodobnoga znanja, pučke knjižice namijenjene pouci i zabavi. Sjednimo stoga u naš vremeplov i otputujmo u prošlost sjeverozapadne Hrvatske.

Na području sjeverozapadne, kajkavske Hrvatske kalendari se pojavljuju od 17. stoljeća. Najstariji sačuvani kajkavski kalendar *Novi kalendarijum* potječe još iz 1653. Slijede kalendari Pavla Rittera Vitezovića *Mesečnik hrvatski* (1691.) i *Zoroast hrvatski* (za 1692., 1698. i 1699. godinu) te 1705. godišnjak naslovljen *Misečnik hrvatski*. Godine 1769. u Zagrebu počinje izlaziti mali pučki kalendar *Novi kalendar*, koji je od 1812. promijenio naziv u *Horvatski kalendar*. Taj kalendar 1821. dobiva svoj varaždinski imenjaka, pa se između njih razvija svojevrsan konkurentski odnos, što se očituje i u literarnim priložima koje donose. Bitni kajkavski kalendari bili su i *Novi i stari kalendar horvatski* (1813. i 1818.) Antuna Nagya te *Horvatski stoletni kalendar* Antuna Rožića iz 1818. Vrhunac su književnokajkavske kalendarske tradicije *Stoletni horvatski kalendar* (1819.) Tomaša Mikloušića i *Danica zagrebečka* (1834. – 1850.) Ignaca Kristijanovića.

Urednicima kajkavskih kalendara bile su mnoge važne ličnosti kajkavske Hrvatske. Tako je od 1801. do 1812. zagrebački *Horvatski kalendar* uređivao pater Gregur Kapucin (Juraj Malevac), a od 1813. do 1818. Tomaš Mikloušić, dok je varaždinski *Horvatski kalendar* od 1832. do 1842. uređivao Jakob Lovrenčić.

Kajkavski se kalendari pojavljuju kao oblik prosvjetiteljskoga djelovanja s namjerom spajanja korisnoga i ugodnoga, poučnoga i zabavnoga. Oni su nerijetko bili jedina pisana riječ koja je dopirala do neukoga i siromašnoga puka te su kao takvi bili iznimno pogodni za njegovo prosvjećivanje. Priređivači kalendara, imajući u vidu stupanj obrazovanja čitatelja, sadržajno i jezično prilagođavali su se njihovim mogućnostima i potrebama.

Između ostaloga kalendari donose „servisne” informacije do kojih bi puk po udaljenim selima drukčije teško došao: tako *Novi kalendar* svako godište započinje popisom sajmova, a u *Danici zagrebečkoj* uz raspored sajmova nalazimo i podatke o otpravi pošte.

U njima se mogu pronaći i rodoslovi europskih vladarskih obitelji, popisi crkvenih dostojanstvenika i *orsakih* časnika.

U kalendarima se daju praktični naputci i savjeti o vremenu, različite pučke mudrosti i narodna vjerovanja povezana s vremenom temeljena na zapažanjima. Primjerice, u zagrebačkome *Horvatskom kalendaru* za 1812. nalazimo tekst naslovljen *Znamenja dobroga ali zločestoga leta*. Između ostaloga možemo pročitati:

Kad je zima suha, jaka, zemlja snegum velikem zakrita, protuletje rano se otpre z toplom deždem i vugodnemi vetri. Leto je vrlo vruće, z potrebnemi deždi, gdagda prehladeno. I jesen tiha, sušna dobro leto kaže. Suprotivno pako, ako zima je mokra i tiha, protuletje močvarno, mrzlo ter kesni mrazi i megle padaju. Leto hladno i sušno. Jesen mokra, zločesta zevsema žetva bude.

Donosi se i raspored radova na seoskome gospodarstvu, kronološki prema mjesecima. Prema zagrebačkome *Horvatskom kalendaru* za 1813. neki su od radova koje bi valjalo obaviti u *prezimcu* (siječnju) sljedeći:

Kada Mesec dole bere, seci drvo za stanje, lude brezove, kostanjeve i leskove za celoga leta obručje i kolje za trsje. Ne budu črviva, drva takaj po sanincu zvažaj.

Gnoj na polje, pleve, navlastito hajdinske, tropine zežgane i spodobna doklama saninec služi k trsju zvažaj. Golubinjake i kurnjake snaži ter z tem vrte strovaši.

Pčele, ako je potrebno, na topleje mesto prenesi ter slabeše z čistom vu setju medom, z figami, suhemi slivami skuhanemi vsaki dan premenajuč hrani.

Sad zverina stalnu dlaku ima, dobro je love držati. Svinje ob zadnjem frtalju kolji.

Zanimljivo je da taj odlomak u svoj stoljetnjak preuzima Tomaš Mikloušić, što pokazuje da su priređivači kalendara dobro poznavali tradiciju koja im je prethodila i oslanjali se na nju.

Usmjereni na potrebe i interese čitatelja kalendari donose savjete koji se tiču poljoprivrede, uzgoja i liječenja stoke, održavanja higijene u domu, liječenja ukućana, proizvodnje odjeće, obuće i sirovina namijenjenih obrtu. Tako u *Danici zagrebečkoj* za 1836. nalazimo savjete o uzgoju krumpira, u to vrijeme još slabo poznate i pomalo egzotične biljke:

Krumpera iz semena zadobiti i poboljšati

One semenkske jabučice gda su dobro zrele, zdreckaju se na diflovak ali štamparski papir, posušiju i vu rožnjaku vu dobru, prkhu zemlju retko poseju. Čez četrnajst danov znikneju i gde su guste, presadiju se redom kakti krumper. Prvo leto iz dveh jabučic dojde za polič drobnoga krumpera koj drugo leto zda korpu i tretje leto tri korpe finoga krumpera zmed kojega nekoji vagneju po 29 lotov. Ov način je za poboljšati krumper koj čes 60, 70 let, od kada je iz Amerike donešen, zna već pohabiti se v dobroti.

Siromaštvo, nehigijenski uvjeti stanovanja, težak rad i neadekvatna prehrana nerijetko su rezultirali bolestima, a zbog nepostojanja zdravstvenoga sustava seosko je stanovništvo bilo prepušteno samo sebi. Savjeti kako spriječiti i liječiti bolesti bili su stoga iznimno korisni. U rubrici *Domaći vracitelj*, u svojoj *Danici zagrebečkoj* za 1840. Kristijanović bilježi sljedeće savjete:

a) Proti zlatenici pod kožum

1. Bezgove i orehove srednje kore z korenjem metlikovine (iliti črnoga pelina) vu vinu ali vodi skuhaj i pij po jutrah i večerih.
2. Vsako jutro na tešče i večer predi nego ležeš, tri žlice tople vode posrkni.

b) Proti vulogom i krču

Metlikovine pušelj vu olju tak dugo kuhaj dok se tri strani pokuhaju, z tem boleče žile veži.

c) Komu iz vuha curi

Frišku leču stuci, sprešaj i zalevaj.

Čitatelja se poučava i kratkim zanimljivim priložima kojima ga se vodi u daleke, egzotične zemlje i upoznaje s načinom života, florom i faunom, kao u prilogu naslovljenomu *Amerikanski torec iz Danice zagrebečke* za 1835.:

Vu Kanadi orsagu torec je dva cepeliše dug i k dužini svojoj primerno debel. Njegov dugi rep je kosmat, a krzno črno ima zmes bele piknje. Po dnevnu ne vidi i zato se lestor pod večer, kad na pašu ide, viđeva. Kanadijanci jeju meso njegovo, mašču pako njegovu potrebuju za ran vraćenje. Ovdešnji torec zbrizgava, ili: iz sebe hita na 15 do 20 anglijanskeh refov daline svoju smrduču vodu na onoga koj na njega navaljuje.

Iako su izdavači kalendara težište stavljali na korisnost, čitateljstvu su nastojali pružiti i zabavu, razonodu, pri čemu su estetsku funkciju tekstova prilagođavali očekivanjima i mogućnostima čitatelja. *Danica zagrebečka* imala je stalnu rubriku koja je sadržavala kratke, šaljive pripovijetke poput ove:

Vu stanovitem selu bil je jedini špoljar i on na vešala opsuđen. Kajti pako seljanom bilo bi njega jako potrebno, prosili su za njega milošću. Kada se pak sudec ne bi bil nikak od suda isprostiti pustil, rekli su: „Dragi gospon sudec, mi imamo samo jedinoga špoljara nego dva tkalce. Naj oni dostoju rajši jednoga tkalca dati obesiti ar prez njega lehkše budemo. (*Danica zagrebečka*, 1834.)

U takvim su se priložima tematizirale situacije iz svakodnevnoga života kao što su obitelj, brak, bračna vjera i nevjera. Naivni suprug rogonja čest je lik šaljivih priča kao one naslovljene *Muž i žena* iz *Danice zagrebečke* za 1839. Jalžica, koja je Jandrašu rodila dijete nakon samo tri mjeseca braka, uvjerava muža u svoju vjernost i objašnjava mu:

Ja sem z tobum vre tri mesece, a ti si z menum tri mesece. Kak sam znaš, dete je staro tri mesece. Kak ne dvojiš, broji sada: tri krat tri, jel ni devet?

U kalendarima se donose i različite vrste popjevaka, od ljubavnih preko pejzažnih i nabožnih do napitnica. Spomenuli smo već konkurenciju koja je postojala između varaždinskoga i zagrebačkoga *Horvatskoga kalendara*, koji su se prepirali stihovanim priložima. U varaždinskome kalendaru za godinu 1834. nalazimo pjesmu *Odgovor zagrebačkomu kalendarcu v letu 1834.*:

Aj, moj brate, kalendarec!
 Dojdeš, vere, ti na lanec.
 Lanjske tvoje te norije
 Pune su ih oštarije.
 Na letošne pako psine
 iste pljuju deklesine.
 Takaj psuju nje i slugi,
 vsaki veli: sram ga budi!
 Zagrebačkog kalendarca
 nije vreden nit denjarca.

Dok mu zagrebački imenjaka za 1835. odgovara:

Da prikrati putem vreme
Z masne tvorbe van si vzeme
Varaždince kalendara,
na koga se ves svet kara.

Zabaviti čitatelja, ali ga istodobno potaknuti na razmišljanje nastojalo se *zgankama* (zagonetkama) poput ovih iz *Danice zagrebečke* za 1834.:

Kaj nigdo povedati ne more? (Da je vumrl.)
Kakovoga drača poznaju takaj slepci? (Koprive.)
Zakaj je sveti Pavel na Rimljane pisal? (Kajti nesu nazočni bili.)

Važnost i utjecaj kajkavskih kalendara s vremenom se smanjuju. Informativna, prosvjetiteljska i zabavna funkcija nestaju, pa kalendari početkom 20. stoljeća prestaju postojati u opisanome obliku i poprimaju današnji, nama poznati oblik.

1. slika: Naslovnica *Horvatskoga kalendara* za 1828.